

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2013

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 12.

PFESESANI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Luambo	(40)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
4. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
5. Hune khethekanyo inwe na inwe ya fhelela hone ni talele.
6. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
8. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.
9. Ni dzhieze nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
10. Khethekanyani zwifhinga zwanu nga ndila i tevhelaho:

KHETHEKANYO YA A:	Minetse ya 45
KHETHEKANYO YA B:	Minetse ya 30
KHETHEKANYO YA C:	Minetse ya 45

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1**

Shumisani TSHIBVELEDZWA TSHA A na TSHA B kha u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

TSHIBVELEDZWA TSHA A**VHUDIFHINDULELI HANGA**

Muthu muñwe na muñwe u na vhudifhinduleli ha tshiñwe na tshiñwe tshi no bvelela vhutshiloni hawe. Musi muthu a tshi aluwa na vhudifhinduleli hawe na hone vhu a aluwavho. Hu ñi vha na vhañwe vhone na vhone vha ñi shayavho vhudifhindeleli ha vhutshilo havho, ngeno vhañwe vha tshi tou shavha vhudifhinduleli havho vhone vhañe.

Tshinakaho ndi musidzana we a vha o naka vhukuma. Lunako lwawe lwo vha lu tshi vhidzelela na vhafhiri vha gondo. O vha a tshi tañwa na nga zwiñoni, ngeno phukha dzi tshi mu lidzela na miludzi nga u vhona ulwo lunako lwawe. O vha e musidzana wa mashithe na vhulenda. Musidzana wa vuhwawho na u ofha Mudzimu. Fhedzi naho o vha o naka, lunako lwawe lwo vha lu sa tsiri vhudifhinduleli hawe. O vha e muthu a re na vhudifhinduleli ha tshiñwe na tshiñwe tshine a ita vhutshiloni hawe.

Vhabebi vhawe vho vha vhe vhatu vha u ofha Mudzimu. O vha e kha gireidi ya 12 sekondari ya ntha ya Londolani kha la Tshiloñwe. O vha e musidzana a konaho vhukuma siani la zwa pfunzo. O vha a tshi dzhia vhuimo ha u thoma kha gireidi inwe na inwe. Afho kilasini yawe o vha a sa fhirwi na nga mugudi na muthihi. Vhagudisi vhawe vho vha vha tshi ñitongisa ngae. Vhukoni hawe ho tokonya na mbilu dza vhomutandangauwe ri wane makwati. O vha a na vhudifhinduleli kha zwa dzibugu dzawe na vhudifari havhuñi afho tshikoloni.

Uyu ndi musidzana we a vha a tshi ñivha zwe a vha o ñela zwone afho tshikoloni. Bugu dzo vha dzi tshi pfa ngae. Hu na pfufho nnzhi ñe uyu musidzana a dzi wana nga mulandu wa hone vhukoni hawe. Tshiñwe tshifhinga u ita a tshi gudisa vhañwe vhagudingae zwa tshikolo uri vha phase.

Afho tshikoloni itsho ho vha hu na mañwe madukana mavhili e a vha a tshi tshila vhutshilo ha vuhwarahwara. Madzina avho ndi Khakhathi na Bonyongo. Ayo madukana o vha a si na ndavha na vhudifhinduleli hao siani la zwa pfunzo. O vha a tshi tshila vhutshilo ha u homboka vhañwe vhagudi na u vha tshipa heneffho tshikoloni. Mishumo ya tshikolo yo vha i sa itiwi. O vha a tshi sema vhagudisi na u vha nyadza. Huñwe vho vha vha tshi ña vho kambiwa, ngeno zwa u ñaha mafola zwo no tou vha dzema. Ndi lunzhi he Tshinakaho a vha a tshi ñolou twa a tshi ambiswa nga ayo madukana, fhedzi a sa a funi. A tshi ñi dzulela u vhudzwa u pfi ñiñwe ñuvha u ño zwi vhona.

Nangoho liṅwe ḍuvha ayo madukana a langana uri a ḍo mu tshipa ngauri u khou hana u funana nao. Ho vha hu nga madekwananyana musi Tshinakaho a tshi khou bva u vhala laiburari ya heneffho tshikoloni tsha muvhunduni wa hawe. E ndilani u tangana na ala madukana mavhili Khakhathi na Bonyongo. U swika tsini navho a vha lumelisa sa izwi a tshi dzhena navho kilasini nthihi. Vhala a vho ngo mu fhindula tshithu. Zwe vha ita ho vha u bvisa dziphanga na zwigidi vha ri a fhumule e tshete! Tshawe hu vhe u vha ranga phanda hune vha khou ya hone. Tshigidi tsho vha tsho vhewa kha thoho. Ngauri o vha a tshi divha vhudifhinduleli hawe, a tshimbila navho o fhumula ngeno a tshi divha uri Mudzimu wawe u ḍo mu lamulela.

Vho ḍo mu kokodzela lutakani lwa heneffho tsini uri vha koneha u shuma mishumo yavho. Mbiluni dzavho vha tou ri ro wana tshisevho tshashu nga u vhona lunako. Musi vhe kha khakhathi ya u toḍou mu tshipa vha mu kokodzela huṅwe tshiuluni hu re na mulindi wa nowa ya phakhuphaku. Matsina zwenezwi vhe kha zhalinga lenelo iyo phakhuphaku yo vha i khou di vha vhona yo vhamba nga fhala kulenyana. Yo ri u sinyuwa ya da ya gomba Bonyongo ya sevhedza nga Khakhathi, vuvhili havho dza mbo di vha dzo petwa na ula mushumo u songo tsha phethwa. Ya mbo di shavhela mulindini wayo Tshinakaho i songo mu ita tshithu. O mbo di shavhela hayani ngeno mbiluni yawe hu tshi bvuma maipfi a uri: 'Mudzimu u na maanda'.

- 1.1 Bulani dzina la musidzana a ambiwaho nga hae mafhungoni aya. (1)
- 1.2 Bulani dzina la tshikolo tshe uyu musidzana a vha a tshi dzhena hone na gireidi yawe. (2)
- 1.3 Ndi mini tshe tsha vha tshi tshi ofhiwa nga vhabebi vhawe? (1)
- 1.4 Neni madzina a vhatukana u ya nga he nowa ya vha gomba ngaho. (2)
- 1.5 Sumbedzani zwiito zwivhi ZWIVHILI zwe ayo madukana a vha a tshi zwi itela vhagudi tshikoloni. (2)
- 1.6 Nweledzani muhumbulo muhulwane wa aya mafhungo. (2)
- 1.7 Talutshedzani masiandaitwa e a wela madukana e a vha a tshi khou toḍou tshipa uyu musidzana. (2)
- 1.8 Talutshedzani ZWIRARU zwe zwa vha zwi tshi ita uri vhagudisi vha ditongise nga uyu musidzana afha tshikoloni. (3)

1.9 Fhindulani iyi mbudziso nga u nanga phindulo yo teaho kha mutevhe we na newa afho fhasi:

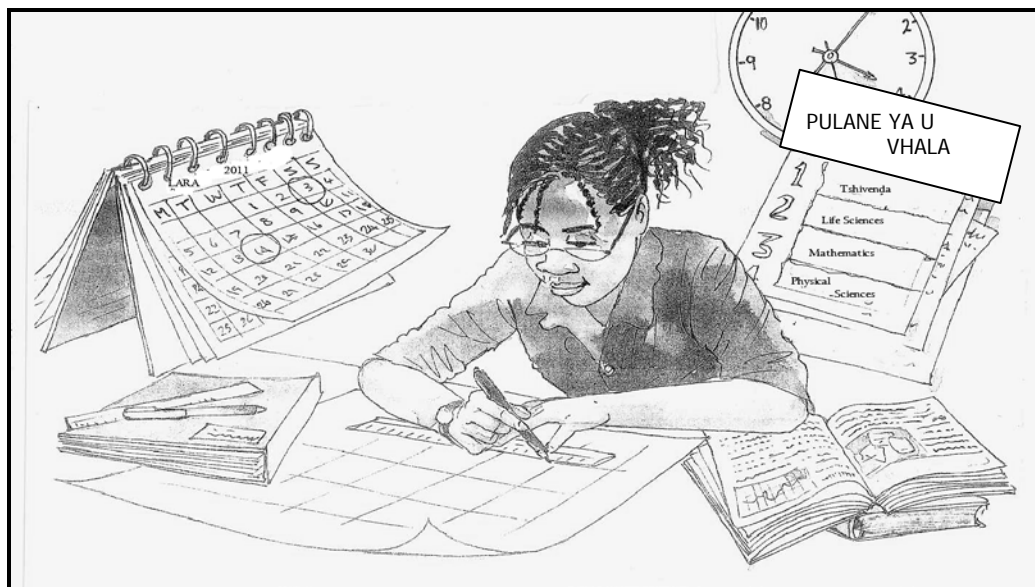
Tshinakaho o welwa nga khombo ya u todou tshipiwa musi ...

- A o bubela tshikoloni u vhala.
- B o dzula laiburari a tshi khou vhala.
- C a tshi khou vhuya u vhala laiburari.
- D a tshi khou ya u vhala laiburari. (1)

1.10 Arali o vha e inwi we a vha a tshi khou todou tshipiwa nga avha vhatukana no vha ni tshi do ita mini? (2)

1.11 Inwi ni a pfela vhutungu avha vhatukana kha tshiwo tshe tsha vha wela? Tikedzani. (2)

TSHIBVELEDZWA TSHA B

1.12 Ndi tshini tshine uyu musidzana a khou ita? (1)

1.13 Bulani nwedzi na nwaha wa zwe hezwi zwithu zwa itea ngawo. (2)

1.14 Bulani TSHITHIHI tshine tsha sumbedza uri uyu musidzana u na vhudikumedzeli kha mushumo wawe. (1)

1.15 Ndi ufhio muhumbulo une wa ni dela musi ni tshi sedza tshifanyiso itshi. (2)

1.16 Ndi zwifhio zwine ra lavhelela kha vhumatshelo ha uyu musidzana malugana na zwine a khou ita? Tikedzani. (2)

1.17 Ni a ima na na zwine zwa khou bvelela kha itshi tshifanyiso? Tikedzani. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

No humbelwa uri ni laye vhagudi nga ha kutshilele ku tamisaho, nahone kwo tambaho.

Vhalani mafhungo (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u riwala mbuno dza SUMBE dzine dza tea u wanala kha tshipitshi tshanu tsha u laya vhagudi, ni tshi sedza zwipikwa zwine muthu a tea u divhetshelela u itela u bvelela vhutshiloni hawe.

NDAELA

1. Nwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfalaho, tshivhalo tsha maipfi anu TSHI SO NGO PADA 70.
2. Nomborani mafhungo anu u bva kha 1 u swika kha 7.
3. Nwalani mbuno NTHIHI kha fhungo liniwe na liniwe.
4. Shumisani maipfi ANU.
5. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheleloni a manweledzo/samari yanu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**VHUTSHILO VHU TAMISAHO**

Muthu muine na muine u na zwine a zwi funa vhutshiloni hawe. Zwine muthu a zwi funa vhutshiloni hawe ha tou nangeliwa nga muine. Ene mune u tou dinangela. Zwithu zwine muthu a tou dinangela zwi sumbedza zwa dovha zwa langa vhuyo hawe.

Khaarendwe ndi muthannga o dinangelaho u tshila nga ndila yavhudi. Kutshilele kwawe kwo disendeka kha u vhalala dzibugu. Muloro une a vha nawo ndi wa u dzhena tshikolo a vhuya a thaphudza na pfunzo dza nthu.

Muine muloro wawe ndi wa u shuma zwavhudi. Mushumo une a u funa ndi wa u vha mulanguli wa dziine khamphani khulwane dzi ngaho sa VODACOM, MTN, Anglo American na dziinevho.

Muthu muñwe na muñwe u na mułoro wa u vha na muṭa wavhuḍi. Izwo zwi nga konadzea nge muthu a vha na u ḍinangela kutshilele kwavhuḍi. A hu na muthu ane a funa u malwa nga lihwarahwara kana u mala tseramisiameło. Khaarendwe na ene u ḍi funavho u vha na muṭa wa tshirunzi.

U vha na thundu yavhuḍi sa nḍu, gołoi kana zwiambaro zwi langwa nga tsheo kana u nanga kutshilele kwe muthu a ku tevhela. Khaarendwe o nanga kutshilele kwavhuḍi, ḅamusu u na thundu i tamisaho.

Khaarendwe o ḍinangela dzikhonani dza vhukuma dzi no fhulufhedzea. Uho vhukonani ndi ḅa u fhatana kha vhumatshelo havhuḍi. Vha dovha hafhu vha fhatana kha kuhumbulele kwa phato. Ngeletshedzo dzo dziaho dzi kunda mihumbulo mivhi dza sika mihumbulo mivhuya.

Khaarendwe ndi muthu ane a tshila nga ipfi ḅa Mudzimu huñwe na huñwe hune a vha hone. Ndamulelo u i wana ipfina ḅa Mudzimu ngauri o dzumbama murunzini wa Mukonazwoṭhe. Tsheo ye a i dzhia i mu kuvhatedza kha vhuvhi ha ḅino shango na zwikwekwe zwoṭhe zwo rewaho nga ene Suke.

Musi u tshi ḍinangela vhutshilo u konavho na u humbulela vhaiñwe vhatu wa vha thusa, u sa vha tongeli na u vha nyefula. U tshila vhutshilo vhune ha tamisa kha lushaka ndi zwa ndeme; muñwe na muñwe a tamevho u edza iwe.

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B:

10

KHETHEKANYO YA C: LUAMBO**MBUDZISO 3**

Talelani khungedzelo (TSHIBVELDZWA TSHA D) i re afho fhasi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khayoy.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

**VHUENDI HA TIBUNDIKHALI
VHATHU NDI MAPFURA!**

Vha hwalelwa vho ima henefho.

Ri hwala:
Mitavha
Zwidina
Thundu dza u fhaṭa

Mutengo ndi R650,00
**Arali vho hwalelwa mihwalo mitanu.*
Hu na tshipentshele mafheloni a nwedzi muṅwe na muṅwe.

U wana zwinzhi vha kwama:

Ailwei Mudzunga: 011 578 2372
 084 600 6075
 www.mudzangai.com

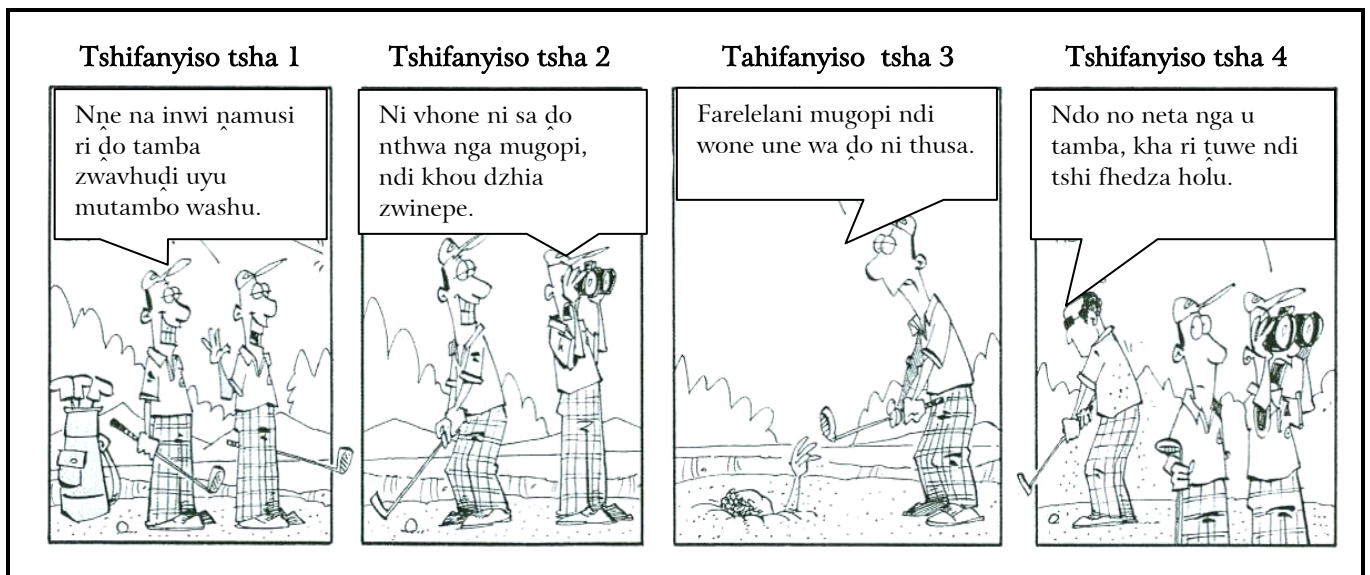
- 3.1 Bulani khephusheni ya khungedzelo iyi. (1)
- 3.2 Ndi tshini tshine tsha khou kungedzelwa afha? (1)
- 3.3 Topolani luambo lwe lwa shumiswa u kunga vhathu vhane vha ṭoda thuso. (1)
- 3.4 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u nanga phindulo yo teaho:
Vhuendi ha Tibundikhali vhu thusa vhathu nga u vha hwalela ..., ... na.
- A gadakada, miṭavha na zwidina
B thundu dza u fhaṭa, zwidina na miṭavha
C zwidina, thundu dza u fhaṭa na mathaela
D miṭavha, matiraka na thundu dza u fhaṭa (1)

- 3.5 Ndi ngafhi he ha shumiswa fonto thukhu nahone ndi ngani? (2)
- 3.6 Ndi tshini tshine tsha khou tahela zwi tshi ya nga thodea dza khungedzelo? Tikedzani. (2)
- 3.7 Ni tshi sedza kha iyi khungedzelo ni vhona i tshi nga kunga vhathu vhane vha khou toda thuso ya ulu lushaka? Tikedzani. (2)
- [10]

MBUDZISO 4

Talelani khathuni (TSHIBVELEDZWA TSHA E) i re afho fhasi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khayou.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

- 4.1 Bulani mbeu ya vhathu vhane vha khou wanala kha tshifanyiso tsha 1 ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)
- 4.2 Bulani zwithu ZWIVHILI zwine zwa khou bvelela kha zwifanyiso zwa 2 na 4 afho ntha. (2)
- 4.3 Kha tshifanyiso tsha 1 na tsha 3 hu na zwithu zwine zwa fana na zwine zwa fhambana. Inwi zwi sumbedzeni. (3)
- 4.4 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u nanga phindulo yo teaho:
U ya nga tshifanyiso tsha 1 zwi sumbedza avha vhatambi vha tshi ...
- A lwa.
B andana.
C kolelana.
D a hu na phindulo yo teaho. (1)

- 4.5 Sumbedzani tshifanyiso tshine tsha sumbedza uri hu na tivha la maḁi. Tikedzani phindulo yaḁu.

(2)
[10]

MBUDZISO 5

- 5.1 Vhalani mafhungo (TSHIBVELEDZWA TSHA F) a tevhelaho uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzo ḁisendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

Muḁani wa ha Malindi ho vha hu na vhana vhararu vhe vha siwa nga vhabebi musi vha tshi lovha. Vho vha vhe Muthuphei, Lufuno na Rendani kusidzana kwa lupedzi lwa afho muḁini. Vho vha vha tshi dzula Tshidangalani. Afho muḁini khuhu yo vha i tshi tevhela muthu. Tshinwe tshifhinga ho vha hu tshi ita hu tshi sevhwa nga muroho wo omiswaho. Ho ḁi vha na miḁwe miḁa ye ya vha i tshi vha thusa nga zwiliwa na dziḁwe ḁhodea dza muḁani. Muthuphei o vha a tshi ḁhogomela vhana. Vho vha vhe vhana vha futelelaho kha zwa tshikolo vha dovha hafhu vha farisana kha mishumo yoḁhe masiari na vhusiku. Vho vha vhe vhana vha no kona siani la zwa pfunzo. Wo vha u tshi wana vho tou fombe kha bugu dzavho. 'Rendani vhalani bugu dzaḁu ni songo neta.' Ndi Lufuno a tshi eletshedza Rendani hu u itela uri vha bve vhusiwanani. Miḁwaha i si mingana, Muthuphei o ḁo phasa gireidi ya 12 nga ḁaledzi. O mbo ḁi wana bazari a ya yunivesithi ya Venda u gudela zwa vhudokotela. O fhedza a vha na sedzhari yawe heneḁho Thohoyandou a thusa khaladzi na murathu.

- 5.1.1 Neani tshisadzi tsha ipfi *muthannga* li fhungoni lo teaho. (2)
- 5.1.2 Topolani dzina lo *tukufhadzwaho* mafhungoni aya ni dovhe ni li shumise fhungoni lo teaho. (2)
- 5.1.3 Kha fhungo la u thoma kha iyi ndima ye na newa hu na *libulafhethu*, inwi li topoleni ni dovhe ni li shumise fhungoni lo teaho. (2)
- 5.1.4 Nwalani fhungo li tevhelaho li kha tshifhinga tsha zwino:
Vho vha vha tshi dzula Tshidangalani. (1)
- 5.1.5 Thomani fhungo li tevhelaho nga ipfi: *Vhana ...*
Muthuphei o vha a tshi ḁhogomela *vhana*. (1)
- 5.1.6 Ndimani ye na newa afho nḁha hu na liambeke, inwi li nwaleni ni dovhe ni nee na ḁhalutshedzo yalo. (2)

5.1.7 Nwalani fhungo li tevhelaho kha luambo lwa u vhiga:

Lufuno o ri: 'Rendani vhalani bugu dzanu ni songo neta.' (1)

5.1.8 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u nanga ipfi lithihi lo imelaho lifurase lo swifhadzwaho kha ayo o newaho.

Vho vha vha tshi ita vha tshi sevha nga *muroho wo omiswaho*.

A Mukoki

B Mukusule

C Mashonzha

D Delele (1)

5.1.9 Vhalani fhungo li tevhelaho ni kone u sumbedza uri li a kona u vha na thalutshedzo MBILI dzi sa fani.

Vhana vhararu vhe vha siwa nga vhabebi. (2)

5.2 Talelani tshifanyiso (TSHIBVELEDZWA TSHA G) tshi re afho fhasi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

- 5.2.1 Kha itshi tshifanyiso hu na muthu ane a khou hanedza muḽwe. Zwino inwi topolani *liaravhi* le a li shumisa u hanedza ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfallaho. (2)
- 5.2.2 Sumbedzani *liitesa* li re kha ayo mafhungo a no khou ambiwa afho nḽha ni dovhe ni li shumise fhungoni. (2)
- 5.2.3 Muḽwe wa avha vhasidzana u sumbedza a na u dzhia sia zwi tshi ya kha vhasidzana na vhatukana. Inwi sumbedzani he a sumbedza u dzhia sia hone. Tikedzani. (2)

[20]

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUṰE: 80